

Pécs/*Sopianae* késő antik temetői építészetének belső kronológiája

GÁBOR OLIVÉR

Janus Pannonius Múzeum H-7621 Pécs, Káptalan u. 5.

e-mail: gabor.oliver@jpm.hu

Sopianae temetőjének építésze egyfajta időbeli rezervátumnak tekinthető. Valeria provinciát a kereszténység viszonylag későn érte el, és megjelenése még a 3. században is leginkább csak a dunai limes mentén mutatható ki, ahová keleti csapatokkal keleti bevándorlók is érkeztek. *Sopianae* kereszténységéről azonban még a Konstantin-kori fordulat idejéből sem maradt fenn bizonyíték. A város temetőjének ókereszténnyé válása csak a 4. század közepétől látható markánsan; vagyis a régészet számára *Sopianae* 3. század végi provincia-központtá válásához képest is csak egy fél évszázados ütemkéséssel érzékelhető a „birodalmi trendként” megjelenő új vallás. Ennek megfelelően a város a keresztény építészeti fejlődés addig kialakult formáit is készen kapta: a 4. század második felére a világi paloták, villák étkezői többbapszús helyiségekké váltak, majd ezen apszisos épületrészek a halottkultuszhoz (halotti lakoma) kapcsolódva megjelentek a temetőkben. Ennél fogva kétségtelen, hogy a *Sopianae* temetőjében korábban nem megfigyelhető, de a 4. század második felétől hirtelen az új vallással egyszerre megjelenő zárt építmények keresztény indíttatásúak voltak¹. Ettől kezdve megszűnt a „lemaradás”, és a helyi jellegként értékelhető sokszínűség kialakulása mellett a lokális építészet már szorosabb szinkronitással követte a birodalmi fejlődést. Ez volt a város és a temető „fénykora”, ami azonban alig több mint fél évszázadig tartott csupán. E rövid időszak helyi temetői építészetének belső szakaszolásában a birodalmi analógiákon túl, főként az egyes építmények egymáshoz való viszonyának vizsgálata, illetve átépítéseik és használati fázisaik megkülönböztetése segíthet.

A temetői építkezések korának időhatárait néhány sírkamra segítségével meghatározhatjuk, a többi építési idejét ehhez a kerethez viszonyítva adjuk meg. A keresztény temetői építkezés kezdetét tehát *Sopianae* késői fejlődése és a kereszténység ütemkéséssel történő térhódítása jelöli. Az északnyugati keresztény temetőrész használata a pénzek alapján a 4. század közepe körül kezdődött. (E megkétszerezés okán pl. a korábban igen gyakori hal-jelkép Pécsset már nem is jelent meg, noha Valeria korábban krisztianizálódott részeire még szórványosan eljutott.) A temető használatát pedig a rómaiak valószínűleg a hunok 430-as évekre tehető megjelenésével hagyták fel végleg. A temetőben történő

¹ A sírkamra – *cella memoriae* – lejárati egység együttes megléte *Sopianae* temetőjében szinte biztosan ókeresztényeket jelez (Visy Zsolt szíves szóbeli közlése). Ugyanakkor pusztán a freskók alapján *Viminacium* 28 ismert festett sírjából is csak egyetlen egyet lehet biztosan kereszténynek tartani (KAPLAREVIĆ 2011: 45.), valamint plovdivi 3–4. századi festett sírokról sem mondható ki egyértelműen, hogy keresztényekhez tartoztak (PILLINGER et al. 1999: 42–48.).

építkezések ennél valamivel előbb, az 5. század első két évtizedében szűnhettek meg. Mindezt jól jelzi, hogy a – Krisztus-monogramot jelképként pont az 5. század elejétől felváltó – kereszt ábrázolása itt már legfeljebb csak egy bizonytalanul értékelhető téglakarcon jelent meg. A *Cella septichora* (XXXII. sz. sírkamra) építését már nem fejezték be, a XVI. számú sírkamra (csoportos temetkezési hely) sírhelyei sem teltek be.

Hudák Krisztina és Nagy Levente a festmények stilisztikai-művészettörténeti párhuzamaival igazolva² a 4. század végére tolta ki az I. sírkamra építésének keltezését, amit Heidl György Jeromos Vulgata-kommentárjához kötött képelemzése is megerősítenek (SZÖNYI 1929: 543., HUDÁK – NAGY 2005: 47., HUDÁK 2009: 233., HEIDL 2005). A sírkamra beékeltsége a IV. és V. sírkamrákhoz képest valóban utóidejűsége utal. A II. sírkamra korát az ábrázolás tematikája és az ott látható festett korszak formája alapján Tóth Endre a 4. század egy korábbi részére datálta (TÓTH 2006: 84.). Valószínűnek látszik, hogy az I. Valentinianus aquileiai veretű centenionalisa már a sírkamra „használatkor” került oda (NAGY 1987-88: 224.). Bár az egyértelmű ókeresztény jelképek hiánya nem feltétlenül kapcsolja a sírkamrát a 4. század korábbi részéhez vagy a pogányokhoz, a temető területén elfoglalt helye és felszíni építményének „archaikusabb” négyszögletes alaprajza valóban a legelsőként létesített itteni sírkamrák közé határozza meg. A III-VI. sírkamrák megépítését a II. és I. sírkamrák építése közé tehetjük a 4. század 2. felében. Az V. sírkamrát később átépítették, míg a III. sírkamra fölé népvándorlás kori sírok kerültek. A VII. sírkamra és a XXXI. épület (*Cella trichora1*) a temető legkésőbbi használatba vett részére kerültek, így építési idejük is viszonylag későinek tekinthető, 400 körül meghatározva. A XXXVI. sírkamra (*Cella trichora2*) építési idejét nagymértékű hasonlóságuk okán a *Cella trichora1*-hez köthetjük, de az alatta levő sírkamrával való egykorúsága kérdéses. A VIII-IX. sírkamrák építési koraként általánosan csak a 4. század 2. fele adható meg, ugyanakkor használatuk utolsó fázisát az előbbi esetében egy korábbi sír átépítése, utóbbi esetében pedig egy újabb sír hozzátoldása valószínűleg az 5. század elejére tolja ki. A XII. és XXXV. sírkamrák a temető keleti részébe kerültek, ahol az épített sírok később jelentek meg, ezért korukat viszonylag későinek tarthatjuk. A XIII. épület hosszú története során először sírokat létesítettek, majd többször is temetkeztek beléjük, és valószínűleg csak ezután került föléjük az épület és *mensa*. Végül a már álló épület belsejét átépítették. Használatának korát tehát a 4. század második felétől az 5. század elejéig gondolhatjuk. A mellette található XV. építmény csupán *mensája* révén hasonlít rá (épület itt nem épült), vagyis keletkezése a XIII. épület korai fázisával lehet egykorú. A XIV. temetői építmény kelet-nyugati irányú tájolása megengedi a viszonylag késői, 400 körüli datálást. A XIX-XXIV. és XXIX. sírkamrákat is a 4. század 2. felében építhették. A XXVII. sírkamra és első sírjának tájolása szabálytalan, ami korai datálást engedélyez, míg a sír átépítése helyes tájolással az előző sírt ápoló család kihalását feltételezi viszonylag nagyobb időtávolsággal. A XXXII. sírkamra megépítése, kelet-nyugati tájolása és festményeinek az I. sírkamra festményeihez való hasonlósága miatt 400 körülre tehető, de későbbi átépítései hosszabb használatot feltételeznek.

² Főleg a 390-es években készült konstantinápolyi Theodosius-oszlop ábrázolásai alapján.

Átépitések – *Spolia*³

A késő-antik városokra vonatkozó *human activity spaces* programjának meghirdetésekor három javasolt kutatási irány lehetősége merült fel.⁴ Ezek közül a második lehetőség, vagyis az épületváltozások okainak vizsgálata a pécsi temetői építmények átépítéseit tekintve is fontos. Itt tehát a temetői épületek részleges vagy teljes korabeli átépítésével, építőanyagaik újrahasonosításával foglalkozunk, mivel azok nem csupán megújításra és további használatra, de akár tulajdonos-, rítus- és esetleg funkcióváltásra⁵ is utalhatnak. A XVII–XVIII. számú sírépítmények kivételével a temetői épületek elkészítését és átépítéseit a 4. század közepétől az 5. század elejéig tartó időszakba helyeztük.

A temetőben tapasztalható *spoliae* alapvetően három nagy időszakra tehetőek. Az első, amikor a temetőt megelőző építményeket és egyenetlen terepalakulatokat kellett elrendezni. Itt művelésig-*váltásról* van szó, a temető területe korábban római iparterület volt. A második – témánk szempontjából legfontosabb időszak –, amikor a rombolások, újjáépítések, átépítések a temető használati ideje alatt történtek. (Ezek természetesen nem azonosak az elsődleges megépítési folyamat sorrendiségével, ahol a legtöbb esetben feltételezhető, hogy a felszíni épület közvetlenül a sírkamra után készült el, vagyis egyidejűnek tekinthetők.) A harmadik pedig az antik temető megszűnése utáni korszakok viszonya az épület- és sírmaradványokhoz. Ez utóbbival sem foglalkozunk most.

Az antik *spoliának* nagyjából 10 oka/típusa ismeretes⁶: 1. *Győzelmi (triumphal)*. Jelentése: trófea, illetve legitimitás erősítése. 2. *Megszabadulás* a múlttól. Jelentése: a kialakult hatalmi viszonyok konzerválása. 3. *Deszakrifikálás*. Jelentése: vallási kiigazítás⁷. 4. *Demonstratív*. Jelentése: a hatalom és gazdagság bemutatása. 5. „*Kannibál*”. Jelentése: a legyőzött ellenség hatalmának felhasználása/átvétele. 6. *Allagmegóvás/újjáépítés*, a régi fenntartása vagy imitálása. Jelentése: a jelen hatalma a múlt tiszteletében és gazdagságának fenntartásában rejlik. Esetleg tiltakozás a jelen ellen. 7. *Praktikum*. (A feleslegesnek ítélt korábbi szokások, építészeti hagyományok elhagyása.) 8. *Esztétikum*. (Megtarthatja vagy megtörheti a régi építészeti rendet.) 9. *Építőanyagnyerés*. Oka: kény-

³ *Spolia* itt: épületek újjáépítése, ráépítés, átépítés, építőanyagok újrahasonosítása. A közismertebb *spolia opima* kifejezés jelentése ettől eltérő: az elesett ellenség fegyvereinek és páncéljának begyűjtése. Antik írott forrásairól bővebben: COATES-STEPHENS 2003: 341.

⁴ A javasolt három irány: egyrészt a települések és házaik elhelyezkedésének, másrészt ezen elhelyezkedések és változásaik okainak, harmadrészt az épületek tervezése, elhelyezkedése és környezetükben betöltött funkciójának vizsgálata (LAVAN 2003: 174.). (A harmadik irány Richard Krautheimer módszerének átvétele, de késő antik időkre kevésbé alkalmazható KRAUTHEIMER 1983: 1–5.).

⁵ Az funkcióváltás a késő antik városi épületek esetében is gyakori, de nehezen pontosítható jelenség (LAVAN 2003: 180–181.).

⁶ A háborús *spolia* nemcsak negatív, míg a békeidők *spoliája* nemcsak pozitív indíttatású. Róma lakói például Lampadius prefektus házbontásai ellen lázadtak fel (AMMARC 27. 3: 8–10.), de Avitus bronzgyűjtése is felháborodást keltett 456-ban. (ANTIOCHIAI *Frg* 202, COATES-STEPHENS 2003: 348–353.).

⁷ A vallási kiigazítás többféle lehetett: az idegen isten(ek) átcsábítása a győztesek oldalára (*evocatio* – FEKETE 2007: 78.), szentélyeik felülírása (pl. Sulpicius Severus: *Szent Márton élete*. 13.), ill. szentélyeik meggyalázása (ld. Dionysos Antiochos disznót áldozott a jeruzsálemi Nagytemplomban). Gáza pogány templomát például szakaszosan deszakrifikálták: felgyújtották, földig rombolták, idolkait és „boszorkánykönyveit” elégették vagy latrinába dobták, majd keresztény templom került a helyére, melyet építés közben és utána többször felszenteltek, sőt építése közben a munkások zsoldárokat énekeltek, végül a pogány templom márványköveivel borították az új templom körüli teret, hogy a bálványimádás emlékein emberek és állatok tapossanak. A gázai deszakrifikációt csodák is igazolták: Isten egy kisfiún keresztül üzent meg a pogány templom felégetését, a keresztény templom építése közben kútba esett gyerekek épségben megmenekültek és a bálványszobor pogányokra dől (MARCUS DIACONUS, *Vita Porphyrii*).

szer, új építőanyagok hiánya vagy drágasága. 10. *Nincs pontos magyarázat vagy éppen egyszerre sok van* (COATES-STEPHENS 2003).

Építészeti *spolia* esetében általában településekről és azok épületeiről van szó. *Sopianae* esetében viszont temetői építményekre próbáljuk értelmezni, ami alapvető különbséget jelent. Az első típus, a triumphus-eszme, általánosan jellemző az ókeresztény szemléletre. A hit győzelme a pogányság illetve a halál felett állandó és fontos üzenet. *Sopianae* temetői épületeinek késő antik átépítései azonban legfeljebb csak „örök életét” és a hit „dicsőségét” is hirdetik. Ilyen indítással számolhatunk egy eredeti építmény megnövelésekor (Ókeresztény Mauzóleum) vagy renoválásakor (**V. sírkamra**), illetve a birodalmi stílus alkalmazásakor (**V. sírkamra**).

A 2. *spolia*-típusra, a múlttól való megszabadulás vágyával egy kereszténnyé váló korszak temetője esetében deszakrifikálásként vagy vallási indításként gondolhatunk, ami egyben már a 3. típust jelenti. Érdekes módon pont erre nehéz példát találni a temetőben. A szempont még az Apáca utca 14. alatti építmény (**XIII.**) esetében is erőltetettnek tűnik. A sírok fölötti épületet valószínűleg keresztények újították meg (*mensa*, belső helyiségek), de talán még a pogány időkből örökölt halottkultusz számára. A pogány múlt „eltörülésének” egyetlen további közvetett jele a temetőben, hogy a 3. századi pogány sírfeliratok száma megeszappan (FÜLEP – BURGER 1974: 8.), vagy mind törtek. Az ennél korábbi pogány sírkövek közt több az ép, mert azok a 4. században talán már nem voltak láthatók. Ennek ellenére *Sopianae*-ban a kereszténység 4. századi terjedésének inkább békés folyamata feltételezhető⁸.

A 4. típus, a hatalom és gazdagság bemutatása. Ez a családi sírboltokra és főleg felszíni építményeikre általában is igaz. A nagy közösségi épületek megjelenése viszont még ennél is többet mutat: a temetőkép erős megváltoztatásával jár, és a temető átépítésének, átértelmezésének tekinthető. A két legnagyobb épület, a *Cella septichora* és az Ókeresztény Mauzóleum ugyanis a különösen megbecsült halottaknak való emlékkállítás révén a keresztény közösség és az egyház (püspök) hatalmát hirdető, uralkodó elemmé váltak a temető kisebb építményei között. (Az 5. típus, a „kannibál eszme” *Sopianae* temetője esetében indifferensnek tűnik.)

A 6. típus, a múlt tiszteletét jelentő állagmegóvás. Kifejezetten ilyen célú átépítés csak az **V. sírkamránál** mutatható ki. A tiszteletadás erőteljes szándékát erősíti a belső sír épen hagyása és az, hogy több sír később sem került mellé. Mindezt látszólag lerontja az **I. sírkamra** statikai veszélyt okozó közeli megépítése, mintha mégsem törődtek volna az **V. sírkamra** épségével annyira. Ezt a megbecsüléssel ellentétes szándékot egy speciális, a keresztények által elfogadott szokás, a *depositio ad sanctos* alkalmazásával írhatták felül. Csakis a keresztény közösség egy tehetős és előkelő családja engedhette meg ezt magának, aki erőszakosságával nem csupán a kegyelet diktálta távolságtartást, de az építési szabályokat is figyelmen kívül hagyta. Nem tudjuk, hogy az **V. sírkamrát** miért építették újjá. Az **I. sírkamra** odaépítése által okozott statikai problémák vagy egyszerűen a tetőszerkezet romlása miatt. Annyi azonban biztos, hogy az újjáépítés az eredeti sírhely megóvása mellett, annak tiszteletére történt.

A 7. szempont a praktikum, amellyel a legtöbb temetői átépítést magyarázhatjuk. Ide érthetők az új sírládák beépítései a későbbi halottak számára (II, IV, VIII, XXVII, XXXIII.), a sírkamrák előre már nem tervezett, további használatához kapcsolódó új

⁸ Gáza város példáján láthatjuk, hogy a pogányság tiltása még 400 körül sem volt magától értetődő reflex a keresztény császárok számára, hiszen Arcadius is sokáig hezitált, mire kiadta a pogány templomok lerombolásáról szóló rescriptumot. (MARCUS DIACONUS, *Vita Porphyrii*, 41–49.)

1. táblázat: Sopianae késő antik temetői épületeinek kronológiai táblázata

	4. SZÁZAD KÖZEPE	4. SZÁZAD 2. FELE	400 KÖRÜL	5. SZÁZAD ELEJE	5. SZÁZAD ELSŐ FELE
I.	-	-	megépítés	-	-
II.	-	megépítés	újabb sírláda	új lejárát?	-
III.	-	megépítés	-	-	sírok a sírkamra felett (a felszíni épület elbontása?)
IV.	-	megépítés	újabb sírláda (a Ny-i oldalt áttörve?)	-	-
V.	-	megépítés	új boltozat és tető – sírok az épület mellett	a bejárat elfalazása	-
VI.	-	megépítés	-	-	-
VII.	-	-	megépítés	független aknalejárát?	-
VIII.	-	megépítés	-	új sír	-
IX.	-	megépítés	-	hozzáépített sír?	-
XII.	-	-	-	megépítés	-
XIII. (=XXV)	L/45. sír, mellette további sírok	további betemetkezések a sírokba	épület és mensa a sír fölött, újabb sírok az épület körül	az épületbelső átépítése	-
XIV.	-	-	megépítés?	-	-
XV.	sír és felette mensa megépítése	-	-	-	-
XVI.	-	-	megépítés	a használat vége	-
XIX.	-	megépítés	-	-	-
XX.	-	megépítés	-	-	-
XXI.	-	megépítés	-	-	-
XXII.	-	megépítés	-	-	-
XXIII.	-	megépítés	-	-	-
XXIV.	-	megépítés	-	-	-
XXVII.	megépítés	-	-	új beépített sír a régi helyett	-
XXIX.	-	sír megépítése	a sír kiszélesítése sírkamrává?	-	-
XXXI.	-	-	megépítés	-	-
XXXII.	-	-	-	befejezetlen építés	-
XXXIII.	-	-	a sírkamra építése	sírkamra lejárátának átépítése, felszíni épitmény megépítése, újabb sírládák bekerülése	az utolsó betemetkezések a sírkamrába
XXXV.	-	korábbi sírépitmény?	-	a boltozatos sír építése	független aknalejárát a sírba?
XXXVI.	-	-	Cella trichora2 építése?	-	-

lejáratok építése (II?, VII?, XXXIII, XXXV.?), a XXIX. építmény sírkamrává való szélesítése, illetve az V. sírkamra bejáratának bizonytalan időkben való elfalazása.

A 8. szempont az esztétikum, mely a régit megtartja, vagy új értékek mentén átépíti. A pécsi sírépitmények eleve mutatók voltak (gondoljunk a falfestményekre és a XIX-XX. sírkamrák felszíni épületeinek kazettás falazására). Látványukban messze felülmúlták a korábbi sírmező és sírkertek képét. A temető igazi látványosságát azonban az 5. század elejére megépült nagy keresztény közösségi épületek jelentették (*Cella septichora*, Ókeresztény Mauzóleum).

A 9. szempont az építőanyag-nyerés szándéka. Leginkább a temető előtti idők falmaradványainak „eltakarítására”, illetve a temetőhasználat utáni középkori planirozások idejére érvényes. Pécssett a római kori temetői építmények ilyen célú korabeli hasznosítása egyelőre csak kevés esetben gyanítható. Az V. sírkamra átépítésekor valószínűleg felhasználták a visszabontott részek falazó anyagát is, de alapvetően nem az építőanyag-nyerés volt a cél. A XXXV. sír esetében egy korábbi épület (sírépitmény?) anyagának

hasznosítása feltételezhető. Egyebekben a Mecsek lábánál a késő római időkben is bőségesen rendelkezésre állt a mészke és a téglalegítéshez szükséges agyag, nem volt feltétlenül szükséges és általános az építőanyaggyerés-célú rombolás.

A 10. szempontra (ismeretlen ok vagy több ok egyszerre) egy példát idézünk. A **XVII-XVIII. pogány sírkert** kőalapjait a 4. században már temetkezésekkel szakították át. Ennek oka lehetett egyszerűen a felejtés, a kegyelet (*pietas*) megszűnése, a tudatos keresztény deszkrifikáció, de leginkább a praktikum (terület kihasználás).

11. szempontként vethetünk fel egy új kritériumot, mely bizonyos mértékig szintén a *spolia* témakörbe tartozik, de nem az építményekre vagy azok anyagára, hanem az építkezési helyre vonatkozóan. Ez pedig nem más, mint az épületek sűrűsödése, ami akár a praktikum szempontja alá is besorolható lenne. Az eleinte ritkán épített, beépített temetőterületet egy következő hullámban jobban kihasználták, és az egymástól távolabb álló épületek térközeit is beépítették újabb sírkamrákkal. Mindez Nagy Levente megfigyelése, aki Ostia, Isola Sacra és a Vatikán temetői épületeinek hasonló sűrűsödését hozta fel analógiaként. *Sopiana*e temetője esetében ez a sűrűsödés néhány évtized alatt játszódott le.

Összességében kijelenthető, hogy *Sopiana*e temetőjében az eredeti építésekhez hasonlóan az átépítések szempontjából is a praktikum volt a legfontosabb tényező. Mindezt az új keresztény temetkezési szokások szolgálatában alkalmazták. Az átépítések és továbbépítések révén legmegbecsültebbnek tekinthető két temetői épület (V. sírkamra és az Ókeresztény Mauzóleum sírkamrája) korabeli sorsa utal arra is, hogy a két legtiszteltetlenebb ókeresztény halott bennük nyugodott. Az előbbiben talán mártír, az utóbbiban esetleg püspök, akiknek a nevét sajnos nem ismerjük.

Irodalom

- COATES-STEPHENS, R. 2003: Attitudes to Spolia in Some Late Antique Texts. - In: Theory and Practice in Late Antique Archeology. (L. LAVAN – W. BOWDEN eds.) Leiden – Boston. pp. 341–358.
- FEKETE M. 2007: Események és szemelvények. - Pécs.
- FÜLEP F. – BURGER A. 1974: Pécs római kori köemlékei. - Dunántúli Dolgozatok (Pécs) 77: 1–58.
- HEIDL GY. 2005: A pécsi I. számú sírkamra Jónás-képe és Szent Jeromos Jónás-kommentárja. - In: A keresztény és a szírének. Pécs, pp. 201–244.
- HUDÁK, K. – NAGY, L. 2005: A Fine and Private Place. - Pécs.
- HUDÁK, K. 2009: The chronology of the paintings in the Saint Peter and Paul burial chamber of Sopiana. - In: Ex officina – Studia in honorem Dénes Gabler. Győr. pp. 225–238.
- KAPLAREVIĆ, M. 2011: Frühchristliche Malerei in Serbien. - Diplomarbeit, Universität Wien.
- KRAUTHEIMER, R. 1983: Introduction. - In: Three Christian Capitals: Topography and Politics. Paris.
- LAVAN, L. 2003: Late Antique Urban Topography: From Architecture to Human Space. - In: Theory and Practice in Late Antique Archeology. (L. LAVAN – W. BOWDEN eds.) Leiden – Boston. pp. 171–195.
- NAGY T. 1987-1988: Sopiana – Egy új városmonográfia margójára. - In: Antik Tanulmányok (Budapest) 33: 218–245.
- PILLINGER, R. – POPOVA, V. – ZIMMERMANN, B. 1999: Corpus der spätantiken und frühchristlichen Wandmalereien Bulgariens. - Wien.
- SZÓNYI O. 1929: A pécsi ókeresztény temető sírkamrái és kápolnája. - Magyar Művészet (Budapest) 5: 537–544.
- TÓTH E. 2006: A pogány és keresztény Sopiana. - In: Specimina Nova, (Pécs) 20: 49–102.

Graveyard architectural internal chronology of late roman Pécs/Sopianae

OLIVÉR GÁBOR

In the cemetery of Sopianae the practicality was the most important fact in terms of redevelopment. All this used for the new Christian burial customs. The two most honoured cemetery building's (No. V. burial chamber and burial chamber of the early Christian mausoleum) fate also suggest, that the two most respectable and early Christian dead rested there. The first one was for a martyr while the second one was for a bishop but his name is indefinable.

